

הרב אליהו מאירמן
לע"נ סבתי אידה בת ר' אליהו ז"ל

הספרות בכתבי הראי"ה

א. כחה של הספרות

1. הספרות כביטוי מדויק.
2. השפעת הספרות על הדור.
3. השפעת העתונות.
4. נאה דורש ונאה מקיים.
5. יסוד במות ספרותיות.
6. הספרות כמגלה תחית עם ישראל בארצו.

ב. העסוק בבעיות זמניות.

1. דרישתו של אז"ר.
2. תשובתו של הרב.
3. בין ספרות של גלות לספרות של גאולה.

א. "כחה של הספרות"

1. הספרות כביטוי מדויק

¹ הספרות היא הגילוי הרוחני המופשט היותר מובן ומדויק למקורו הנשמתי. המילים מוצאות נתיבותן לנשמה, ומהנשמה לחוץ נכון שיש ירידה בין הרגשות הנשמתיים והבירורים השכליים לבין מה שמוצא החוצה ומובע ע"י הספרות. אולם הבעה זו היא היותר מדויקת, יחסית, לעומת צורות הבעה אומנותיות אחרות - כציור ופיסול שמדברות בשפת הראיה והדמיון, שפה שלעיתים מובנת רק לאומן היוצר עצמו. למילים יש מובן, שגם אם פעמים רבות הוא רב משמעות, מדויק הוא לעין ערוך משפת היצירות הצורניות החד ממדיות והתלת ממדיות, שבהן אין מובן פרטי של מילים, אלא מובן כללי של המבוליקה צורנית. האדם כמעט ואינו מדבר בשפת הצורות והסימנים, לכן ההעברה הרעיונית - הרגשית בציור ופיסול חסרה מאוד. לעיתים קרובות יצירות אומנותיות ממין זה לא מצליחות להעביר את המסר - את רגשותיו מאוויו ורעיונותיו של יוצרן לכן אנו יכולים להתייחס לספרות כמלכת האומנות כביטוי השלם והחודר ביותר בהבעת והשפעת רעיונות בעולם. הנגוד לדבור שהשפעתו מרובה, אולם הוא אינו טבוע ולעיתים הוא אינו מחושב. ומה שנכתב מדויק קבוע ורגוע, ומשוכפל בעותקים רבים בדרך כלל, שבאמצעות הפצתם אפשר לחזור אל ההמון. המילה הכתובה מאפשרת קשר אמצעי שחודר יותר אל רגשותיו ומחשבותיו של הקורא, עקב ההתרכזות הנצרכת לקריאה - ע"י קשר הראיה והתרגום הסמבולי המילולי והבנתו של הכתוב, ומתוך דיקנותה היחסית וכמובן הפצתה בהמון

* המשך למאמרי על הספרות מניצני ארץ ח'.

1. ראה הקדמתו של הרב לפירושו לשה"ש עו"ר ריש חלק ב'.

ע"י שכפולה המזיקים דוגמת עתונים וספרים השפעתה של הספרות היא רבה, היא משפיעה על דעת הקהל והיחיד השפעה חברתית רעיונית אידאית, העט כובש ברעיונותיו את דפי הלב. הנייר הוא רק המקשר, רק השליח, האמצעי, שמביא את רעיונותיו הספרותיים שנרקמו בנשמתו של הסופר אל נשמתו של הקורא, נכון שלעיתים אין הדברים מדברים אל לב הקורא אלא נשארים מבחוץ אליו, אולם פעמים רבות זה נכנס ומשפיע.

2. השפעת הספרות על הדור.

¹במכתבו הגלוי של הרב מראשית שנת תרס"ו לצעירי תופסי התורה בא"י, הוא קורא לצאת ולקנות את אומנות הכתיבה הספרותית ע"מ להשפיע על האומה. הרב מכיר את כוחה הרב של הספרות בהשפעתה המרובה על² האומללים בנינו ואחינו הטובעים בים זועף של צרות רוחניות" וקורא לצעירי ישראל לקנות את הזיין המודרני - את העט: ³ "העט כבש לו את העולם, הוא רודה במחשבות, ברגשי הלב, וגם במעשים, בבטחה הוא עושה את דרכו, חצים שנונים ומדקרות חרב במנוחה הוא שולח. היעלה על הדעת שאנו רשאים לחשות ולא לקנות לנו את הזיין המודרני הזה? אבל זה העט איננו "נהרא דמכיפיה מיבריך" הוא לוקח חילו מאוצר המחשבה, והמחשבה הפוריה היא באה רק מחיקור דין הבא אחרי הידיעה הרחבה, תולדת הגירסא והעיון יחדיו כשהם מתחברים עם הרגש והחיים. ואנחנו למה לא נעשה לנו גם אנו העט, היבשו מוחותינו, חלילה? והם צריכים להיות כטל מלאים הגיון אמת ודעת קודש. התם כל רעיון מקרב ליבנו פנימה?"

מהכרתו של הרב את כוחה של הספרות הוא קרא ללמד בישיבה כתיבה ספרותית, בנגוד לתחומים אחרים שאת לימודיהם לא רצה הרב להכניס במסגרת הישיבה:⁴ "לפעמים נמצא כמה מקצועות, שא"א ללמד אותם בעצם הישיבה, מפני שאינם שוים לכל נפש, ויוכלו להמשיך ולחקות את הראויים אותם, אותם שאינם ראויים לכך". אולם מפאת חשיבותה של הספרות בגלל השפעתה הרבה, הכניסה הרב לתוכנית הלימודים בישיבה:⁵ "אבל בכללות הישיבה חייבת היא ליתן לאומה כל מה שחסר לה, וכיון שבין כל הדברים המושכים את הלב בזמננו, והפועלים הרבה על החיים, היא הספרות והשירה, מוכרחים אנחנו לראות שגם בזה המקצוע יהי' לנו משלנו, ולא תהי' עוד ברית כרותה שכל בעל כשרון ספרותי, וכל משורר מפורסם, מוכרח הוא להיות כופר ופושע ישראל למפרע, את מגדל - תרמית זה אנו חייבים להרוס. ולהראות לכל באי עולם את ההוד השירי והנועם הספרותי, אשר יפרחו בהיותם משוקים ממקור חיי האומה הטבעיים והנאמנים, מקור מים חיים ד"."

3. השפעת העתונות -

בפובליציסטיקה, כצורה ספרותית תופס העתון מקום בראש מבחינת היקפה והשפעתה, מן המפורסמים הוא הדיון על שאלת השפעת הגומלין בן דעת הקהל לבין

1. אגרות ח"א עמ' כ"ד.
2. אדה"י עמ' ק"י.
3. אגרות ח"א שם.
4. אגרות ח"א עמ' קצ"ה.
5. שם.

העתונות. הרב רואה תפקוד נכבד לעתונות בעצוב דעת הקהל וההשפעה עליה. ⁶ במכתבו אל עורך "המוריה" מטבת תרע"א הוא דן בשאלה זו בצורה מעשית מאוד ורב צדדית: ברמת העתונאות, בתוכנו של עתון בכלל ובדרישות מעתונות הקשורה עם חיי האמונה ונושאה: "אמנם דעת הקהל הולכת ומתפתחת, והספרות הטובה היא בודאי האמצעי הישר לפיתוחה ושכלולה. והעתונות הדואגת לפתוחה של דעת הקהל, צריכה היא לעמוד ולהשתדל שתשאר עומדת תמיד על מדרגה יותר גבוהה ומפותחת מהמדריגה של דעת הקהל שבהווה, ולהרציא תמיד אמצעים נכונים איך לסגל את הדעה הקהלית, ולהקריבה לאט לאותו הגובה שכבר באה לה העתונות בכללה. כמובן "לא על דעתו של העורך הפרטי אנחנו מדברים כאן, כי אם על רוח העתון וחוג סופריו היותר משפיעים".⁷

4. נאה דורש ונאה מקיים.

הרב לא היה רק "נאה דורש" אלא אף "נאה מקיים". מפעליו הספרותיים אף בתחום הפובליציסטי רבו עד מאוד. עוד בהיותו בחו"ל עסק בכתיבה ועריכה. בשנים תרמ"ח-ט ערך את המאסף "עטור סופרים". במאסך "הפלס" פרסם מספר מאמרים בהמשכים על הלאומיות בישראל וכן מאמרים בשם: "עצות למרחוק" ו"אפיקים בנגב". פעולתו הספרותית קבלה תנופה מחודשת עם עלותו ארצה, בתקופת יפו ערך קבצים ספרותיים - מדעיים בשם "הניר" ו"התרבות הישראלית", והשתתף בקובץ הספרותי "תחכמוני" שיצא ע"י אגודת הסטודנטים הדתיים בשו"ץ. אולם עיקר עבודתו התבטאה בחוברות וספרים שבהם הרצה את דעותיו. הראשון שבהם: "עקבי הצאן", ולאחריו - מרבית כתביו, הן שיצאו לאור בחייו והן לאחר מותו.

במאמרו של הרב ⁸ "כבוד הרבנות" שהתפרסם ב"התור" בתרפ"א מונה הרב את הסיבות לירידת כבוד הרבנות והשפעתה על החברה הישראלית, וכאחת הסיבות רואה הרב את הדילדול הספרותי של הרבנות שגרמה ש"הספרות וההשכלה הלאומית נעשו לדברים של חולין והופקעו לגמרי מחיי הקודש ומיסוד הרבנות". לכן קורא הרב לרבנים להתרומם ולהשפיע על כל החוגים וזאת ע"י ההשפעה במדיום הספרותי - "הספרות מוכרחת להעשות כלי מחזיק ברכה בידי הרבנות, לצקת על ידה את רוחה על הדור הצעיר, על הבנים והבנות, על פני העליה ועל ההמון כאחד".

הרב ידע שלספרות אין רק השפעה חיצונית על דעת הקהל, אלא היא חודרת אל נפש קוראיה ויכולה להשפיע השפעה שלילית על נפש האדם ולקלקלו, ומצד שני יכולה היא לרומם את האדם. אולם כיון שהספרות היא הבעה פנימית חודרת לא תמיד תוכל להעשות הבחנה בין ספרות שלילית לחיובית רק ע"י ידיעת דעות ומעשי כותביה - יוצריה:⁹ "לפעמים יקלקלו את האדם ספרים שנכתבו ע"י קטני אמונה שאין בנשמתם אותה הגבורה הקדושה של לבת אש קודש העליונה, וספרים שכופרים מוחלטים, ספוגים רוח גבורה טמאה של כפירה, כתבו אותם, יתקנו אותם, ויעוררו בו את נשמתו

6. אגרות ח"ב עמ' ז.

7. ועיין עוד באגרות ח"א עמ' שי"ג ורמ"ב. ח"ב עמ' קנ"ו.

8. מאה"ר ח"א עמ' 52.

9. אורות האמונה עמ' 21.

הפנימית הנרדמת, וימצא את עצמו מלא חיים ועז, בכל שפעת גבורה עליונה, ואמונת אומן אדירה באור אלוקים חיים."

5. יסוד במות ספרותיות.

בפתרון לבעיות הדור ראה הרב את ההשפעה הספרותית ככלי ראשון במעלה, במכתבו אל הרב פנחס הכהן לנטופ בתרס"ט שהציע לכנס אספת רבנים. טוען הרב שכנס שכזה לא ישפיע את השפעתו המיוחלת. בודאי ידברו בו דברי הלכה או דברי מוסר, שאין בכוחם להשפיע על הדור. הדרך היא - לא לכנס אספות אלא ליסוד ספרות - ¹⁰ "לא נבקש כעת אספות, כ"א ספרות נייסד, באזמל חד, חרב פפיות, שגופו וראשו ושני חודיו הנם אותיות של שם מלא, נחתך את הבשר החי, אשר לא אבד את סגולתו הליבית להיות מתחלחל ומתפחד ומלא מורך. בתחבשת של שפע רוח קודש עליון ונחל עדנים ממקור חכמת אלהים נרפא את פצעיו, בצמחי דשא שבע טללי אורות עליונים נעצור את זוב דמו. זרם חיים חדשים ממקור חי העולמים יחל לזרום בקרב הדם החי, אשר יולד מהמזון החי והמבריא, אשר נושיט לו משדמות חכמת האמת, אשר יעבדו ע"י מחצדי חקלא הנאמנים..." הרב ראה חשיבות רבה ביסוד במות ספרותיות כמשפיעות על העם וכתב באותו מכתב שזאת היא מטרתו בהתחלת עריכת עתון "הניר" הוא כותב לרב לינטרופ שבעצמו היה יוצר ספרותי - ¹¹ "יסיח כבוד אהובי את דעתו ממחשבתו, שרק על ספרותו, אשר יעמל בה הרבה, לבדה יחיה ישראל, ספרותנו נכבדה ויקרה היא לנו, אבל היא ג"כ אחד מהחזיונות החשובים המתגלים ברוח האומה, שכולם יש להם בית אב בתורה".

הרב החשיב כ"כ את העבודה הספרותית עד שהיה רוצה להשתחרר מעבודת הרבנות ולהקדיש את זמנו לעבודת הרוח והספרות באשר היא - ¹² "לפי נטיית". תפקיד הרבנות בקרב הישוב הוא "עבודת חביבה" שכן עבודה זו מרהיבה נפש ויש בה הרבה נוחם ועידוד, אך יש בה גם יגון לב ואנחת נפש טרדות הרבנות מערבות לפעמים במידה מרובה את "מהלך עבודת הרוח" ובמיוחד מונעות ממנו את האפשרות, להתרכז בכתיבה. ¹³

6. הספרות כמגלה רעיון תחית עם ישראל בארצו.

הרב ראה צורך חיוני בהגברת היצירה הספרותית, על צורותיה השונות, שהנושא והרקע שלה יהיו עם ישראל ותורתו, ושתשקף את תהליכי תחית הארץ ובנינה. התעצמותה של היצירה הספרותית צריכה ללוות את חיי הרוח ואת המעשה היום - יומי של העם את צעדיו הראשונים בא"י. את משאת נפשו זו של הרב אנו רואים בין היתר גם ממכתב ברכה שהוא שלח למשורר ח"נ ביאליק בביקורו בארץ בשנת תרס"ט: ¹⁴ "הכן משוררנו האהוב, לקראת טל חיים וחסד עליון חי ורענן, אשר יחל להופיע עליך מחדש מפלג אלקים מלא חיים... נשמה שירית, עורי, עורי דברי שיר חי, לעם החי, המתעורר לקראת מקור חייו על אדמת מטעיו. שירה נא, משורר אהוב. לנו

10. אגרות ח"א עמ' רל"ט.

11. שם.

12. אגרות ח"ב עמ' רס"ד.

13. אגרות ח"א עמ' ל"ח.

14. אגרות ח"א עמ' רמ"ז.

מעתי על ישע גוי ואלוקים העירה כנורך... לשיר לנו שירת הארץ, שירת התחיה... שירה לנו על החיל והחוסן על העושר והכבוד אשר לאלהי ישראל..."
 ספר שאין בו מתום. ודאי שאין אנו צריכים לנקוט בסגנון מודרני זה של חשיפת הצדדים היצריים אירוטיים הגורמים למשיכה לצד הגופני הגס, לשכרון חושים ולגירווי יצרים.

ב. העסוק בבעיות זמניות

במה צריכה לעסוק הספרות, באלו נושאים צריכה היא להתעסק ולהתעמק? האם צריכה הספרות לעסוק גם בבעיות זמניות או רק בעיני נצח? חליפת מכתבים מענינת בין הסופר אז"ר לרב העוסקת בנושא, חושפת לפנינו את ראיתו הגדולה של הרב בכל הקשור לתפקידה ולנושאה של היצירה הספרותית. במכתוב של אז"ר למערת "הניר" מובעת דרישתו מהספרות העברית שתתעסק רק בעיני קודש ובשאלות נצחיות.

1. דרישתו של אז"ר.

¹"אולם דרישתי מהספרות העברית איננה דומה כלל לדרישתי מהספרות הכללית. כשאני שם פני אל הספרות הכללית, אז אני רוצה לדעת פוליטיקה, סוציאולוגיה ושאר העניינים המניעים את הרוח האנושית. שם אני בן אדם ככל בני האדם "ואין דבר אנושי נעדר ממני" אבל בשעה שאני נכנס אל היכל ספרותנו, אז אני חולץ את נעלי, כי אל היכל הקודש אני רוצה להכנס, פה אני רוצה למצוא פתרון לא לשאלות זמניות, אלא לשאלות נצחיות, הנוגעות לפנימיות נשמת. רוצה אני למצוא שם דברים, שישמו לי כנפים לעלות למעלה מהשמים הנמוכים שנטו על ראשינו המטריאליסטים: רוצה אני למצא שם איזה ניצוך מישעיהו, מר' עקיבא, מר' שמואל הנגיד, מר' יהודה הלוי. מהרמב"ם וכו' וכו'..." וכך הולך אז"ר ושוטח את דרישותיו מהספרות העברית - "איני דורש מספרותנו שתתן לנו מדעים כלליים אותם אני יכול למצוא בספרות אחרת לשובע, ובשום אופן לא תוכל ספרותנו להפיק ממני רצון במקצועות אלה, מפני שבשעה שנצליח להוציא איזה תרגום מספר אחד המדעים הכלליים, יצאו בשפות אחרות ספרים מקוריים לעשרות או למאות. אמנם איני מתרעם חלילה, אם איזה סופר מתרגם לעברית ספר מדעי כללי. אדרבה, הנני אומר לו בפה מלא: ישר! והנני קונה אותו הרצון, מפני שעל ידי זה מתעשרת השפה. ורבי הגוונים בודאי מביא ברכה לספרות. אבל לא זהו העקר אצלי - העקר אני רוצה למצוא בספרותנו את היהדות, נשמת אומתי, לנטלה ולנשאה מעל רמת הטבע של דורנו זה. והדבר הזה נחוץ לדעתי לא בשבילי בלבד, אלא בשביל קיום אומתנו בכלל... והסופרים, אם רק ידעו את תעודתם, כמו שידע עזרא הסופר, וכל שלשלת החכמים והסופרים שקמו לנו עד הדור הזה - צריכים הם לדאוג בשביל קיום היהדות, להזכירנו בכל מעשה לאומי שאנו עושים, כי בני משה אנחנו, נכדי ר' יוחנן בן זכאי".

2. תשובתו של הרב.

בתשובתו של הרב זצ"ל מציג הרב את תפיסתו הרחבה בראית תפקידה של הספרות כעוסקת בכל תחומי החיים, תגובתו של הרב חריפה ומעמיקה. הרב יורד לסיבתה של התביעה ה"אזרי"ת", שבודאי לא היתה שיכת רק לו, הדורשת מהספרות לעסוק רק בעניני הקודש, ולהתגדר בבעיות הנצח. הרב מוצא את הסיבה לדרישה מוגזמת ומוטעית זו "הנטולה מן החיים" שהספרות תקדיש עצמה רק לבעיות נצחיות, הגם שהוא יצאה "מפי איש משכיל היודע את העולם ואת החיים" כהסופר אז"ר, בהשפעת "הטומאה הרצוצה" של הגלות שעדין נמצאת בנשמתו. קללת ה' היותר נוראה של הגלות היא מורד הלב, "והנשארים בכם והבאתי מורד בלבבם בארצות אויביהם". פחד זה מתפשט לא רק בצורתו החומרית - פחד מפני כל קול עלה נידף, אלא גם בצורתו הרוחנית: "הפחד מכל" כפתור נחושת" גדל לנו נפשות דלולות, רצוצות ושבורות שאינן יכולות לקבל אור, וחיים מעשיים של גאולה וישועה גם לכשתבוא. והפחד מכל ספר העומד מחוץ לתחום הצר של מושג הקדושה, שהגלות יכולה לסמנו, מדלדל את חיינו הרוחניים ובורא לנו נשמות חלושות, שאינן יכולות לקבל את האומץ של האור הרוחני, העתיד להאיר עלינו בברקים מאירים וחודרים בדרך תחיתנו בארץ אבות". "הפחד החמרי מפני כל שוטר קטן הביאנו לידי הכנעה של שפלות להתפייס עם ההכרח. מה אפשר למעבד? ... ועל כן ליהודי הגלות רחוק וזר גם לחשוב, שתהיה לנו משטרה יהודית ושוטר יהודי. הנהגת המשטרה וענין הפקידות - חלק הגויים המה, וכך נשרשה הדעה הזאת אצלנו, עד שרבים חושבים כי בלי ה"גאראדאוואי" הנכרי אי אפשר ליהודים להתקיים, שבכל עת צרה צריכים לפנות רק אליו כמו למגינים ומצילים". וכמו בענין החומרי כך גם בענין הרוח -

"הספרות שלנו תוכל לכלכל בקרבה את הכל: מעשה בראשית ומעשה מרכבה, הלכה ואגדה, מוסר, מחקר והגיון, "פתרונים לשאלות הנצחיות" אבל לא פתרונים לשאלות הזמניות". השאלות הזמניות וכל המדעים הבריאים בכלל הם בבחינת "שוטר קוקי" שצורתו הישראלית היא עמו כלאים גמורים".

התרגלנו בגלות שרק החיים הרוחניים מנוהלים ומסודרים על ידינו, אבל סידורי החיים החומריים של שלטון, צבא, משטרה ופקידות שייכים לגויים. כך גם הושפענו בתפיסתנו הרוחנית, הספרות שהיא בעיקרה ענין של רוח, צריכה להתעסק בעניני הקודש בשאלות נצחיות, שאר הנושאים השייכים לשאלות זמניות - בעיסוק בבעיות הצצות ועולות בתהפוכות הזמנים - כפובליציסטיקה של בעיות זמניות, עניני כלכלה ומדע שאינם של קודש, בהם אין מן הראוי שתעסוק ספרותנו, את זה נשאיר לספרות הגויית על ספוריה, רומניה מחזותיה סדריה ומדעיה.

ממשיך הרב: "שכחנו שהשאלות הזמניות הנם צרכי ציבור גדולים ואדירים, וצרכי ציבור הנם תמיד עומדים במדרגה אחת עם לימוד התורה, שגם היא "נבראת בשביל ישראל" ושאלות צבוריות אי אפשר לפתור בלי השתתפות הספרות. עם חי סופג את כל מה שדרוש להטבת חיו מהקולטורה העולמית הכללית, אבל הכל הוא מבוא אל תוך כורתו, אל תוך ספרותנו, אחרי שמתקן אותם לפי תנאי חיו המיוחדים".

3. בין ספרות של גלות לספרות של גאולה.

אמנם מכיר הרב שלספרות זו העוסקת בשאלות ציבוריות זמניות אין את כח ההשרדות וההשפעה הנצחית שיש לספרות העוסקת בעניני הרוח הגבוהים והנצחיים.

והמציאות עצמה מוכיחה את הדבר, כל ספרותנו החילונית שהתפתחה בעמ"י בשיבתו על אדמתו כל ספרי המדע של חכמי ישראל וכל עסקי החיים שלהם נמחו ונאבדו כליל בגלות. ולעומת זאת הגלות לא יכלה להשמיד את ספרי הקודש, שיש להם כח חיים נצחי, זרם החיים הפנימיים של עם ישראל לדורותיו, שכל עוד שזה האחרון קיים נשמר גם כל האוצר של ספרות הקודש המאוגד עמו.

אולם הגיע הזמן שהספרות תרחיב את תחומי יצירתה, אין אנו רשאים להמשיך בצמצום תחומי היצירה כפי מה שהיינו מוכרחים בגלות "שם השלכנו את יהבנו על השוטר הגוי ואם היינו צריכים למדעים פנינו אל לשונות הגויים", אנו נמצאים בא"י וחיינו החומריים מסודרים בידינו, ואנו צריכים לפקח גם על רכושנו החומרי, "אנו שבים לתחיה ועמנו גם לשוננו וספרותנו, אפשר להסיח דעה מזה הגלות, שם אפשר גם כן להכחיש בעקר מציאותה של תחיה זו, אבל לא כאן בארץ ישראל - במקום שהתחיה קורעת סגור ענינו גם בעל כורחנו"..." "צור ישראל חי העולם מעיר אותנו לתחיה, על כן מתרחבים חיינו, והספרות שהוא ראי החיים מתרחבת עמם יחד לפי תביעתנו שאנו תובעים ממנה".

חיי עם ישראל הצועד במצעדיו הראשונים לקראת גאולתו, מתפתחים ומתרחבים. הספרות כראי חייה של האומה, חייבת אף היא להתרחב ולחדור לתחומים רבים שבהם לא עסקה בגלות מפאת צמצום החיים הישראליים בה. בגלות יכלה הספרות להסתפק בעניני הקודש והנצח, כיון שהתמקדות החיים המעשים של עמ"י היתה בעניני הקודש ורוב עניני החולין - משטר, צבא, כלכלה ומדע היו מנוהלים ומסודרים ע"י הגויים אולם עמ"י השב לארצו בראשית צמיחת גאולתו משנה את פניו, שוב חיו אינם סובבים רק סביב הקודש, חיו מתרחבים וכוללים בחוגם גם את עניני החולין של היום יום - כסדרי משטר חקלאות ומדע, לכן גם על הספרות לשנות את פניה ולעסוק גם בענינים זמניים של בעיות התקופה בסדרי החיים המעשיים.